VIKIPEEDIA

Anuta keel

See artikkel vajab toimetamist.
Palun aita artiklit toimetada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Anuta_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

See artikkel ootab keeletoimetamist.
Kui oskad, siis palun aita artiklit keeleliselt parandada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Anuta_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

Anuta keel kuulub Austroneesia hõimkonda, Kesk-Ida-Austroneesia keelkonda, Polüneesia keelte hulka. Keelt räägitakse Anuta saarel, vähesel määral ka Tikopia saarel. Keele kõnelejaid on 270 (1999. aasta andmetel). Keel on väljasuremisohus.[1]

Sisukord

Keele struktuur

Kaashäälikud

Kaashäälikud: /p/ /t/ /k/ /b/ /d/ /g/

Helitud kaashäälikud: /p/ /t/ /k/

/v/ ja /w/ ei ole eristatavad häälikud. Tavaliselt hääldatakse mõlemat kui helisevat /v/-i. Sellist häälikut nagu /f/ ei esine. [2]

Huvitav fakt anuta keele puhul on selle väike konsonantide hulk: ainult 8 foneemiga anuta keel on seega üheste väheste maailma elavate keelte seas sellise eripäraga.

Väike hulk kaashäälikud on ilmselt foneemilise koondamise tulemus(ühinemine ja ärakaotamine), mis kõrvaldas kõik kolm hääldavat frikatiivi, samamoodi ka külghäälikud ja kõrisulghäälikud algsest polüneesia keelest. Täpsemalt rääkides, anuta keeles on /p/ ja /f/ muutunud /p/-ks ning /t/ ja /s/ on muutunud /t/-ks. Lisaks on /r/ ja /l/ muutunud lihtsalt /r/-ks. Kõrisulghäälikud ja /h/ on muutunud nulliks, samamoodi ka /s/ mõnel juhul. Algne polüneesia keele /w/ on anuta keeles muutunud /v/-ks(keele ainuke frikatiiv). [3]

Täishäälikud

Täishäälikud: /a/ /aa/ /e/ /ee/ /i/ /ii/ /o/ /oo/ /u/ /uu/

Anuta keele vokaalsüsteem koosneb viiest põhivokaalist ja nende pikematest vastetest. Hääliku pikkusest oleneb sõna tähendus.

Näide. ’matua’ tähendab abikaasat(mees/tähtis/peamine), aga ’maatua’ tähendab vana või vana inimest ning ’maatuaa’ tähendab vanemat. Üks tähtis probleem kõnes on õigesti mõistmine, kas rõhutatakse silpi või kasutatakse lihtsalt pikemalt silpi. Enamus kontekstis sellel küll vahel pole, sest lause sees saadakse mõttest aru.

Üheks eripäraks on kõnekeeles, eriti kiires ja tormakas, rõhuta vokaalide ära jätmine. Kui täishäälik on sõna keskel, võib juhtuda, et hääldatakse hoopis 2 konsonanti kõrvuti ja täishäälik ei kõla. Näiteks. ’momoe’ (magada) on tihti hääldatud kui ’mmoe’. Rõhuta täishäälikud sõna lõpus jäetakse lihtsalt ära ja sõne lõpebki kaashäälikuga. [2]

Isikulised asesõnad

	Ainsus	Duaalsus	Mitmus
1	a) au b) kau	eksklusiivne inklusiivne (k.a) maaua tauua ma ta	eksklusiivne inklusiivne (k.a) matou tatou matou tou
2	a) koe b) ke	korua koru	kotou kotou
3	a) ia b) ei c) na	naaua na	natou natou

Kui asesõna on lauses üksi, kasutatakse abisõna ’ko’.

Näide. „Mea koi ai?“ (Kes seal on?) ning vastus oleks „Ko au“ (See olen mina). [2]

Tegusõnad

Anuta keeles on lisaks lõpmatu plussi (infinite plus) ajavormile veel ka 4 järgmist vormi:

lõpmatus- ’ke’

tulevik- ’ka’

olevik- ’e’

minevik- ’ne’

täisminevik- ’ku’

Tegusõna	Tõlge	Mitmus
kai	sööma	kakai
karanga	rääkima	kararanga
moe	magama	momoe/moeraki
nopo	elama/istuma	nonopo/noporaki
tu	seisma	turaki

[2]

Nimisõnad

Nimisõnadel on mõnetigi ühist isikuliste asesõnadega. Kui nimisõna on alus, kasutatakse tema ees abisõna ’ko’. Nimisõnale järgneb ajatähis ja tegusõna. Kui nimisõna on sihitis, kasutatakse ees abisõna ’ki’ või ’i’. Abisõna ’o’ kasutatakse juhul, kui tahakse väljendada omastamist.

Nimisõnade vorm ei muutu kui tahetakse väljendada mitmust või ainsust. Kasutatakse numbrit eelnevate artiklite abil. Esemete hulka väljendatakse artikliga.

Näide. Ainsus – ’te’ („the“), mitmus – ’nga’ („the“) või harvemini kasutatud ’e’ („a) või ’ni’ („some“). Anuta keeles kasutatakse üldnimede ees peaaegu alati artiklit. [2]

Omadussõnad

Omadussõnu kasutatakse, kas kohe peale nimisõna, millele nad omaduse annavad või nad esinevad kui öeldis-omadussõna, mida võib lugeda ka kui tegusõnaks („to become“/“to be“).

Näide. Te tangata rerei – „the good man“ „hea mees“ Te tangata e rerei – „The man is good“ „mees on hea“ [2]

Määrsõnad

Määrsõnu kasutatakse tegusõnade järel muutes tegusõnade tähendust. Tavaliselt saab tegusõnu muuta määrsõnades lisades kausatiivse eesliite.

Näide. Nopo pakarerei – „Sit properly“ „Istu korralikult“ Kau iroa pakarerei – „I know (it) well“ – „ma tean seda hästi“ [2]

Põhiarvsõnad

Põhiarvsõnad 1–10:

1 – tai

2 – rua

3 – toru

4 – pa

5 – nima

6 – ono

7 – pitu

8 – varu

9 – iva

10 – puangapuru

Arvsõnade puhul kasutatakse aja tähistamiseks abisõnu arvsõna ees. Oleviku puhul kasutatakse ’e’, tuleviku puhul ’ka’, mineviku puhul ’ne’ ja täismineviku puhul ’ku’. Anutalased kasutavad kümnendsüsteemi esemeid/objekte loendades. Arvsõnu 1–10 kirjutatakse nii nagu kirjas. Pärast 10 kasutatakse tavaliselt erinevaid liiteid. Kümnendite puhul kasutatakse eesliidet ’pua’.

Näide. 20 – ’pua rua’

Kümnendite kordarvude puhul kasutatakse pärast kümnendit sõna ’maa’ ja seejärel arvu ennast.

Näide. 13 – ’puangapuru maa toru’ [2]

Rõhk

Rõhk langeb enamasti anuta keeles esimesele silbile. Eirates vokaalide eemaldamist ja muid sarnaseid protsesse, saab anuta keele silpide struktuuri kokku võtta järgmiselt: (C)V(:) [3]

Sõnade järjekord

Sõnade järjekord anuta keeles on pigem paindlik kuigi domineerib SVO (subjekt-verb-objekt). Samamoodi võib harvemini kohata ka OVS (objekt-verb-subjekt). [3]

Keelenäide

Na tamana ne karanga atu ko ia ke aru o kake i te niu. Te niu nei, maatea nga manumanu i ei. Nga roo ata mo nga morokau. Na tamana ne piipia ki nga manumanu ke naatou taa matea ko Motikitiki. Ko ia ne kake i te niu. Ne oko atu ki te poi niu. Nga manumanu ne o mai o uuti te tino o Motikitiki. Nga manumanu ne taa matea e Motikitiki. Nga roo ata mo nga morokau. Ko ia ne tori ipo te poi niu. Ko ia ne ipo ki raro. Ne au mo nga niu ki na tamana. [3]

Tema ise käskis tal minna ronida kookosepuu otsa. Selle kookosepuu peal oli mitu looma. Termiidid ja sajajalgsed. Tema isa tahtis, et loomad tapaksid Motikitiki. Ta ronis kookosepuu otsa. Ta ulatus kookose poole. Loomad lähenesid Motikitiki kehale, et seda hammustada. Motikitiki tappis loomad. Termiidid ja sajajalgsed. Ta korjas kookose. Ta laskus alla. Ta tuli isa juurde kookostega.

Huvitavat

Enamik raamatus esitatud andmetest on saadud ajavahemikul veebruar 1972 – märts 1973, kui raamatu autor Richard Feinberg ise Anuta saarel elas.

Anuta keelt on enam mõjutanud Tikopia saar, see on lähim lõunanaaber (umbes 75 miili). Põlvkondade vältel on need sarnased kultuurid segunenud, mistõttu on tekkinud elanike vahel vastastikune mõistmine. Sellegipoolest on tikopianlastel rohkem raskusi anutalaste keele mõistmisega kui vastupidi. Sellele on lihtne selgitus – anuta keel on raskem ning keerukam kui tikopia keel. Põhjus võib olla ka kahe saare ebavõrdses suuruses. Tikopia on kordades suurem kui Anuta saar ning sama on ka keelt kõnelevate inimeste arvuga. Neid arve võrreldes peabki üks anutalane elu jooksul rohkemate tikopialastega suhtlema, vastupidi see aga ei kehti.

Sisserändamisel on nende kahe keele segunemisel samuti suur mõju. Umbes 12 anutalast rändab Tikopia saarele sisse ning ei pruugi kõnes ega kultuuris mõju avaldada, kuna moodustavad nii väikese osa. Samas kui 12 tikopialase emigreerumise korral võime märgata nende mõju pisemas anutalaste keskkonnas. Põlvkondade jooksul ongi anutalased harjunud tikopia keeles pärit sõnade või väljenditega ning lõpuks need ka kasutusele võtnud. [2]

Üks vahva video Anuta saarest, mis tutvustab anutalasi ning sealset elu (inglise keeles): http://www.youtube.com/watch?v=rkDAC9UgNeE

Viited

1. http://www.ethnologue.com/language/aud
2. http://www.academia.edu/696418/The_Anutan_Language_Reconsidered_Lexicon_and_Grammar_of_a_Polynesian_Outlier_Volume_1, *The Anutan language reconsidered: Lexicon and grammar of a Polynesian outliner: Volume 1* (Richard Feinberg)
3. http://www.omniglot.com/writing/anutan.htm